

سۆيچاي

قازاق مارەنىڭ
تارىخى

شىنجاڭ خەلق باسپاسى

سۆيىچاي

قازاق مارەنىڭ
تارىخى

شىنجاڭ خەلق باسپاسى

图书在版编目 (C I P) 数据

哈萨克族文化史/苏北海著:阿斯哈尔译. —乌鲁木齐:新疆人民出版社, 2005. 8

ISBN 7 — 228 — 09472 — 7

I. 哈... II. ①苏... ②阿... III. 哈萨克族 — 民族文化 — 文化史 — 哈萨克语 (中国少数民族语言)

IV. K283. 6

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2005) 第 076248 号

责任编辑:哈尼帕·于德拜

责任校对:马 德·再纳里

技术编辑:沙哈提·巴扎尔汗

封面设计:王 洋

插图摄影:涂苏别克·斯拉木库利

哈萨克族文化史 (哈萨克文)

苏北海 著 阿斯哈尔, 胡斯曼 译

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

新疆新华印刷厂印刷

880 × 1230 毫米 32 开本 28. 125 印张

2005 年 8 月第 1 版 2005 年 8 月第 1 次印刷

印数: 1 — 3000

ISBN 7 — 228 — 09472 — 7 定价: 40. 00 元

بۇل كىتاپ 1989 - جىلى جەلتوقساندا شىنجاڭ داشۆەسى
باسپاسى جاعىنان ءبىرىنشى رەت باسلىغان بولاتىن، سول نۇسقاسىنىڭ
1989 - جىلى جەلتوقساندا ءبىرىنشى باسلىۋى بويىنشا اۋدارىلدى .

本书根据新疆大学出版社 1989 年 12 月第 1 版，1989 年 12 月
第 1 次印刷本翻译出版 .

جاۋاپتى رەداكتورى : قانپيا ۋىدەباي قىزى
جاۋاپتى كوررەكتورى : ءمادى زەينەل ۇلى
تەحنىكالىق رەداكتورى : ساعات بازارخان ۇلى
مۇقاباسىن جوبالاعان: ۋاڭ ياڭ
سۋرەتتەرىن تۈسرگەن : تۈسپەك ءسلامقۇل ۇلى

قازاق مادەنيەتىنىڭ تاريحي

*

شىنجاڭ خالىق باسپاسى باستىردى
(ءۈرىمجى قالاسى، وڭتۈستىك ازاتتىق كوشەسى، 348 - اۋلا)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۈكەنىنەن تاراتىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا باسپا زاۋودىندا باسلىدى

فورمات 32 / 1 × 1230 ، 880 ، 28.125 باسپا تاباق

2005 - جىل ، تامىز ، 1 - باسپاسى

2005 - جىل ، تامىز ، 1 - باسلىۋى

تىراجى : 3000 — 1

ISBN 7 — 228 — 09472 — 7

باعاسى : 40.00 يۋان

سۇ بىخاي 1915 - جىلى جياڭسۇ ولكەسىنىڭ ۋشى قالاسىدا تۇغان. شىنجاڭ داشۆەسىنىڭ پروفەسسورى. ۇزاق جىلدار بويى جۇڭگونىڭ باتىس ۇڭىرىنىڭ تارىخى، جاعراپىياسى جونىدە جانە باتىس ۇڭىردەگى ۇلتتار جونىدە زەرتتەۋ جۇرگىزگەن. ونىڭ «باتىس ۇڭىر تارىخى مەن جاعراپىياسى»، «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخى»، «شىنجاڭ جارتاس جازۇلارى» سياقتى كەسەك شىعارمالارى جارىق كورگەن، سونداي-اق شىنجاڭ تارىخى جانە ۇيغۇر - قازاق ۇلتتارى جونىدە جازعان ۇير - ەكى جۇزگە جۇق علمىي ەڭبەكتەرى جاريالانغان. ول تاغى «قازاقتىڭ جالپى تارىخى»، «قازاقتىڭ تارىخى قايراتكەرلەرى» اتتى ەڭبەكتەرىن جازىپ تامامداغان.

Су Быхай 1915 жылы Жянсу өлкесінің Уцй қаласында туған. Шынжаң унверситетінің профессоры. Ұзақ жылдар боны ҚХР-дың батыс өңірінінің тарихы, жағырапиясы жөнінде және батыс өңірдегі ұлттар жөнінде зерттеу жүргізген. Оның “Батыс өңір тарихы мен жағырапиясы”, “ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТАРИХЫ”, “Шынжаң жартас жазулары” сяқты кесек шығармалары жарық көрген, сондай-ақ Шынжаң тарихы және ұиғұр қазақ ұлттары жөнінде жазған екі жүзге жуық ғылыми еңбектері жарыланған. Ол тағы “Қазақтың жалпы тарихы”, “Қазақтың тарихи қаираткерлері” атты еңбектерін жазып тамамдаған.

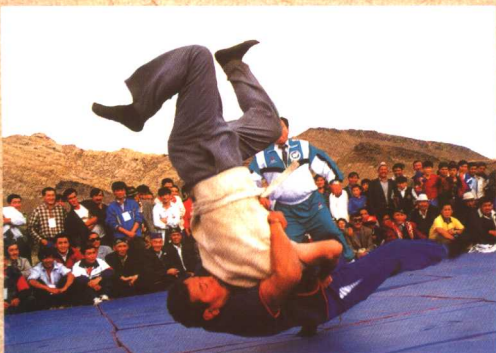
اقساقالدى اتا

اقسامىلى اجە

دۇمانغا بولەنگەن ساحارا

اريسقا ءتۈسۈ

قىزقۇلار

كوكبار

قازاق بويجه تکهن

قازاق جنگت

کوشی - قون تۆرمسی

ەجەلگى قازاقي تون

ساق ساربازي

ۇلت اسپايتارى

باسپادان

وقىرمان قاۋىمغا ۇسىنىلىپ وتىرعان بۇل كىتاپ—ەلىمىزدىڭ
ايگىلى تاريحشىسى، باتىس ءوڭىر تانۋشى، شىنجياڭ داشۋەسىنىڭ
پروفەسسورى سۋ بىيحايدىڭ قازاق مادەنيەتىنىڭ تاريحى جونىندەگى
كەسەك شىعارماسى. پروفەسسور سۋ بىيحاى قازاق تاريحى مەن قازاق
مادەنيەتى جونىندە ۇزاق جىلدار بويىنا تىنباي نىزدەنىس جاساپ، ايان-
باي تەر توكتى. سول قاجىرلى ەڭبەگىنىڭ ارقاسىندا كوشپەلى
قازاقتىڭ نەشە مىڭداعان جىلداردان بەرگى مادەنيەتىنىڭ ارىدا جاتقان
ءجىپ ۇشىن تاۋىپ، قازاق مادەنيەتىن ەلىمىزدىڭ ءشى- سىرتىنا
ءپاش ەتتى. «قازاق مادەنيەتىنىڭ تاريحى» — سۋ بىيحايدىڭ عانا
سۈبەلى سىباعاسى ەمەس، جۇڭخۇا ۇلتتارىنىڭ مادەنيەت تاريحىنا،
اسىرەسە قازاقتىڭ مادەنيەت تانۋ ىلىمىنا قوسىلعان ۇلكەن ۇلەس.
وسىدان ءسال بۇرىنمىراقتا باسپامىزدان «قازاقتىڭ قىسقاشا
تاريحى» (1987 - جىل)، «قازاق خالىقى جانە ونىڭ سالت - ساناسى»
(1992 - جىل) سىقىلدى ءتول تۋىندىلارىمىز جارىق كورگەن - دى.
دەي تۇرعانىمەن، بەرىسى جۇڭگوغا، ارىسى دۇنيەگە تانىمال حانزۇ
تاريحشىسى جازعان «قازاق مادەنيەتىنىڭ تاريحى» اتتى وسىمىناۋ
كەسەك شىعارما قازاق تىلىندە تۇڭعىش جارىق كورىپ وتىر.

بۇل كىتاپ شىنجياڭ داشۋەسى باسپاسىنان سوناۋ 1989 - جىلى
حانزۇ تىلىندە وقىرماندارمەن بەت كورىسكەن بولاتىن. باسپامىز ونى
قازاق تىلىندە شىعارۋدى 1990 - جىلى - اق ءونىنىڭ تاقىر-پىتىمىز
جوسپارىنا ەنگىزگەن - دى. ءبىراق، ارمانىمىزعا دارمەندىمىز

جەتپەگەندىكىنەن ەمەس ، قىسقا ءجىپ كۈرمەۋگە كەلمەگەندىكتەن كىتاپتى باسپادان شىعارۋ جۇمىسى بۇگىنگە قالىپ قالغانى بەلگىلى . دەسە دە ، « ەشتەن كەش جاقسى » دەگەندەيىن ، مىنە ، ەندى ايسىل - تۇرمانىن تاعىنىپ ، وزىمىز شە ايتقاندا ، جۇشق جىلداردان بەرگى ءبىر بولسا دا بىرەگەي سۈبەلى كىتابىمىز قاتارىندا جولى ءتۈسىپ ، وقىرمان قاۋىمىغا جەتۋگە ءساتى كەلدى .

بۇل كىتاپتىڭ باسپادان شىعۋىنا شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى رايونىدىق ساياسي كەڭەستىڭ بۇرىنقى ءتوراعاسى ءجانابىل سىماۋىلى ، ج ك پ شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى رايونىدىق كومىتەتى شۆجىيىنىڭ ورنىباسارى ، شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى رايونىدىق ساياسي كەڭەستىڭ ءتوراعاسى اسحات كەرىمباي ۇلى ، ىلە قازاق اۆتو-نوميالى وىلىسىنىڭ باستىعى قىزايچان سەيلىقوفا ۇلى ، ج ك پ شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى رايونىدىق كومىتەتى ۇگىت ءبولسىمى باستىعىنىڭ بۇرىنقى ورنىباسارى تولەۋقان بىبراى ۇلى ، شىنجياڭ وقۇ - اعارتۋ شۆەيۋانىنىڭ باستىعى ءمانسۇر ءابىل ۇلى سياقتى ەل اعالارى قول ۇشىن بەرىپ ، كوپ - كوپ كۈمەك كورسەتتى . ءبىز وسى كىسىلەرگە شىن نىقلاستى العىسىمىزدى ايتامىز .

كىتاپتىڭ باسپادان شىعۋى بارىسىندا باسپامىزدىڭ باس رەداكتورىنىڭ ورنىباسارى قابىدەن قادىر ۇلى ، اعا رەداكتور ءسىمىمادىل شۈكەن ۇلى ، تەتە اعا رەداكتور بەيسەن اباقايەۋ ءوز كەڭەستەرىن بەردى ، كىتاپتى باسپامىزدىڭ تاقىرىپتىق جوسپارىنا ەنگىزۋ ، اۋدارۋعا جىبەرۋ ، رەداكسىيالاپ باسپاعا داينىداۋ جۇمىستارىنا جانە رەداكسىيا بارىسىندا كەزدەسكەن قىيىن ماسەلەلەردى ، قىيىن تۋيىندەردى شەشۋگە ، اتاۋ - تەرميندەردى ءبىر نىزگە تۈسىرۋگە ات سالسىپ ، تەر توكتى . مايتالمان اۋدارماشىلارىمىز اسقار مولداش ۇلى مەن قۇسىمان قاسىم ۇلى وسىنداي قومماقتى شىعارمانى بار زەيىن - زەردەسىن سالا

ۋەتىنىمىز، قازاقشاعا اۋداردى. ءبىز ۋىسى كىسىلەرگە دە شىن نىيەتپەن
ءىلتىپاتىمىزدى بىلىدەرمىز.

ءبىر كىتاپتى باسپادان شىعارۋ جۇمىسىنىڭ ەڭ اۋىر جۇگى
جاۋاپتى رەداكتورعا جۇكتەلەدى. مىنە، ۋىسى اۋىر جۇمىس تەتە اعا
رەداكتور قانىپا ۋىدەباي قىزىنا مىندەتتەلگەن ەدى. ۋىل كىسى
كۈندى تۇنگە جالعاپ، ايانباي ەڭبەك ەتىپ، ءاربىر ءسوز – سويلە –
مىنەن مازمۇنىنا دەيىن ۇقىتلىقپەن ۇڭىلىپ، كىتاپتىڭ سارا
تۋىندى بولپ شىعۇنا كوز مايىن تاۋىسىپ، جۇرەك قانىن سارقا
جۇمسادى. كىتاپتىڭ اۋرە – سارساڭى كوپ، قول بايلايتىن قىيىن
جۇمىسى – كوررەكتوراسىن ءبىرىنشى دارەجەلى كوررەكتور ءمادى
زەينەل ۇلى وقىپ، ارقالاعان اۋىر مىندەتتى ۋتە جاۋاپكەرلىكپەن
تىندىرىمدى ورىندادى. كىتاپتىڭ مازمۇنىنا مازمۇن قوسىپ،
كوركىنە كورىك بەرىپ تۇرغان مىناۋ الۋان ءتۈستى قىستىدىرما
سۈرەتتەر اعا رەداكتور، ايگىلى فوتوشى تۈسىپەك ءسلامقۇل ۇلى
تۈسىرگەن سۈرەتتەردەن تاڭداپ الىندى. كىتاپتىڭ تەحنىكالىق
قىيىن جۇمىسىن تەتە اعا رەداكتور ساعات بازارحان ۇلى تىندىرىپ،
كوپ ەڭبەك ءسىڭىردى. ءبىز كىتاپقا قىزمەتى سىڭىگەن ۋىسى
كىسىلەرگە كوپ – كوپ راقىمەت ايتامىز.

يا، اتا – بابا تارىخى مەن مادەنيەتنى وقىپ بىلۋگە، ۋىنى ۋنان
ارى جالعاۋعا جانى قۇمار حالىققا ءبىر پايداسى تىەر دەگەن ۇمتپەن
«قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخىن» باسپادان شىعارپ ۋىتىمىز.
ەگەر بۇل شىعارما كوكەيىڭىزدەن ورسىن الار بولسا، ەڭبەگىمىزدىڭ
جانعانى دەي بەرەر ەدىك.

2005 – جىل، شىلدە

بە تاشار

شىنجاڭ داشۋەسىنىڭ پروفەسسورى سۇ بىحاي جازغان «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخى» اتتى كىتاپ وقىرماندارمەن بەت كۆرسىتى . بۇل پروفەسسور سۇ بىحايىنىڭ «قازاقتىڭ جالپى تارىخى» دەگەن شىعارماسىنان كەيىن جارىق كۆرگەن قازاق تارىخىن زەرتتەۋ تۈرە . سىنان جازغان تاغى ءبىر كەسەك شىعارماسى . «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخى» اتتى بۇل كىتاپتىڭ جارىق كۆرۋى ءبىر جاعىنان ، قازاق حالقىنىڭ ءوز ۇلتىنىڭ تارىخى مەن ءداستۇرلى مادەنيەتنى يىگەرۋ تىلەگىن قاناعاتاندىرسا ، ەندى ءبىر جاعىنان ، وتانىمىزداعى تۇسقان ۇلتىلاردىڭ قازاقتىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتنى تۇسىنۋىنە قولايلاشق تۈدىرىپ ، وبىيەكتىۋ جاقتان تۇسقان ۇلتىنار اراسىنداعى مادەنيەت اۋىسۋدى بىلگەرلىكتى ؛ سونىمەن بىرگە ، ەلىمىزدىڭ ءشى - سىر - تىنداعى وقىمىستىلار مەن زەرتتەرمەندەردىڭ وسى جاقتاعى تارىختى زەرتتەۋىنە تىيىمدىلىك تۈدىردى . «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخىن» جازۋ ءۇشىن ، پروفەسسور سۇ بىحاي قاتىستى تارىخى ماتەريالداردى ۇزاق جىلدار بويى ۇزبەي جىنادى ، العاشقى ماتەريالداردى يىگەرۋ ءۇشىن ، ول الپس جاستى ارتقا تاستاعانىنا قاراماي تاۋ اسىپ ، تاس باسىپ قازاق ەگىشى - مالشىلارى تۇرمىس كەشىرىپ ، ەڭبەك سىتەپ جاتقان ۇڭىرلەرگە بارىپ تىلشىلىك سىتەدى جانە سول جەردىڭ وزىندە تەكسەرۋ جۇرگىزدى ؛ «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخى» اتتى وسى كىتاپقا پروفەسسور سۇ بىحايىنىڭ تابان ەت ، ماڭداي تەرى مەن قاجىماس زەرتتەرمەندىك رۋخى سىڭگەن دەۋىمىزگە ابدەن بولادى . قازاق ۇلتىنىڭ ءبىر مۇشەسى ، ءبىر وقىرمان سىپاتىمەن وسى ورايدا ءوز اتىمىنان جانە قالىڭ وقىرماندار اتىنان «قازاق مادەنيەتىنىڭ تارىخى» اتتى وسى كىتاپتىڭ باسپادان شىققانىن قۇتتىقتايمىن .

پروفەسسور سۋ بىحايدىڭ قازاق تارىخىن زەرتتەۋ جولىدا كۆرسەتكەن
ماشقاتتى تىرىششاڭدىقتارنا شىنايى العىس اينامىن!

ءار ۇلتتىڭ ءوز مادەنيەتى بولادى. ءار ۇلتتىڭ مادەنيەتىنىڭ
وزىندىك وزگەشە ءمانى ياعني ۇلت مادەنيەتى داستۇرىنە ءتان ەرەكشە
قۇن كوزقاراسى، ءلاززات قىزىعى، ءمورال ارناسى، تۇرمىس فورماسى،
عۇرپ - ادەتى بولادى. ءار ۇلتتىڭ مادەنيەتى ءبىر - بىرىنە اۋىسۋ،
ءبىر - بىرىنە ارالاسۋ، ءبىر - بىرىنە ءىڭىسۋ، ءبىر - بىرىنە
توعىسۋ، سونىمەن بىرگە، ۇزدىكسىز ىدىراۋ بارىسىندا دامىدى جانە
جوعارىلايدى. ۇلت مادەنيەتىنىڭ وسىنداي قوس سىپاتى بىزگە
ۇلتتاردىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتىنىڭ اسىل قازىناسىن اشاتىن كىلتتى
تابىس ەتتى. ۇلت مادەنيەتىنىڭ قوس سىپاتىن تانىۋ جانە ۇلت
مادەنيەتىنىڭ وزىدىگىنەن دامۋ ويەكتىۋ زاڭسىن نىسانالى تۇردە ءوز
ۇلتىمىزدىڭ مادەنيەتىن زەرتتەۋدە، ۇيرەنۋدە قولدانۋ بەلسەندى
ءارى ۇنامدى پوزىتسيا بولپ تابىلادى. ونى زور كۇشپەن دارىپتەۋ
كەرەك. سوندىقتان، ۇلتىمىزدىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتىنە قالاي قاراۋ
جانە وسى مادەنيەتتىڭ دامۋىن قالاي تەزدەتۋ جونىندە مىناداي ەكى
تۋىنىدى العا قويماقپىن:

ءبىرىنشى، مادەنيەت جونىندە ساراپتاۋ، قايتا تولعانۋ كوزقاراسىن
ورناتۋ كەرەك. ۇزاق تارىخى دامۋ بارىسىندا ۇلتتار ارا مادەنيەتتىڭ
ۇزدىكسىز جىناقىتالۋى جانە سۇرىپىتالۋى، تارىخى، قوعامدىق
فورماتىياداعى ءتۈرلى مادەنيەتتىڭ قۇرالۋى، ونىڭ ۇستىنە ۇلتتاردى
جارقىقا شىعارعان قوعامدىق دامۋ ساتىسىنىڭ كوپ رەتتەردە تۈرلىشە
بولپ وتىرۋى سەبەبى، ءارى ۇلتتاردىڭ ءوز الدىنا تاڭىداۋلى ءداستۇرلى
مادەنيەتى قالىپتاستى، ءارى وندا قازىرگى كەزەڭدەگى وندىرگىش
كۇشتەردىڭ دامۋىنا سايكەسپەيتىن، قوعامدىق مادەنيەتتىڭ العا
باسۋىنا كەسە - كۈلدەنەڭ بولاتىن بۈلەكتەر مەن فاكىتورلار قالايلا ءومىر
ءسۈرپ وتىردى. مۇنىڭ ءوزى ۇلتىمىزدىڭ ۇلت مادەنيەتىنىڭ ماۋەلى
مازمۇنىن سانالى اقىلدىق تانىم ارقىلى دۇرىس مەڭگەرۋىن، مادەني

ءداستۇرىن تەرەڭنەن قايتا تولغانۇش قاجەت ەتتى. مۇندا ءبىر جاعدان، ۇلتىمىزدىڭ تاڭداۋلى ءداستۇرلى مادەنيەتتىن نارلەندىرە ءتۇسۇ، وعان جاڭا داۋىرلىك مازمۇن جانە جالىندى قۇتات ءسىڭىرۋ قاجەت بولسا، ەندى ءبىر جاعىنان، كەڭ پەيىلىدىك سىتەپ، تايىساق تارتىنۇ، كۈنەدەن كوز جازباۋ ويلارىن جەڭىپ، ۇلتىمىزدىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتتىندەگى كەيىبىر نادان، مەشەۋ، كەرەناۋ بولەكتەر مەن فاكتورلاردى كۈرە ءبىلۋىمىز كەرەك. دىيالەكتىكالىق ماتەريالىستىك جانە تاريحي ماتەريالىستىك كوزقاراس ارقىلى ءبىر ۇلتتىڭ دامۇش ساتبلى تۇردە بىرتىندەپ جوعارىلاۋ بارىسى دەپ قاراۋ، سونىمەن بىرگە ءبىر ۇلتتىڭ مادەنيەتتىنىڭ دامۇش دا بەينە سول سياقتى قوعامدىق امالياتتىڭ كۈننەن - كۈنگە بايۇشنا بىلەسىپ، تۈمەننەن جوعارىغا قاراي ۇزدىكىسىز بىلگەرلىمۇ، كەمەلدەنۇ، جوعارىلاۋ بارىسى دەپ قاراۋ ءتيىس. ۇلتىمىزدىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتتىندە نادان، مەشەۋ، كەرەناۋ جاقىتاردىڭ بار ەكەننىن مويىنداۋىمىز جانە ونداعى نادان، مەشەۋ، كەرەناۋ جاقىتاردى كۈرە ءبىلۋىمىز، بارىنەن دە ماڭىزدىسى بەلسەندى، سانالى پوزىتسىيادا بولا وتىرىپ، وسى نادان، مەشەۋ، كەرەناۋ جاقىتاردى جەڭۋىمىز كەرەك. ۇلتىمىزدىڭ مادەنيەتتى مەن ەل ءشى - سىرتىنداعى كۈللى دۈنيەنىڭ مادەنيەتتىن بويلىق سالىستىرۋ ارقىلى ۇلتىمىزدىڭ مادەنيەت داستۇرىندەگى كەمىستىكتەردى بايقاۋىمىز، مادەنيەتتىك دامۇ جاعىنداعى پارىقتارىمىزدى ايقىنداۋىمىز، ءسويتىپ، كۈنە ءداستۇرلى مادەنيەتتى ءونىمدى وزگەرتۋگە، اقيقاتتى ساۋلەلەندىرۋگە، كورسوقىرلىقتى الاستاۋعا، ناداندىقتى جەڭۋگە قولايلىلىق الپ، ۇلتىمىزدى وركەنيەتتى ۇلتتار قاتارىنا قوسۋىمىز كەرەك. ءبىز جوعارىدىغا سىياقتى ءبىر ءتۈرلى علمىي، شىندىقتى ءس جۈزىنەن نەزدەيتىن، دىيالەكتىكالىق ماتەريالىستىك جانە تاريحي ماتەريالىستىك ۇلت ءداستۇرلى مادەنيەتتى كوزقاراسىن ورناتۋعا جانە ونى ارداقتاۋعا ءتيىسىپىز.

ەكىنشى، مادەنيەت جاريالىلىعى كوزقاراسىن ورناتۋىمەن بىرگە،

مادەنىيەت ەنگىزۋ ، مادەنىيەت جاڭالاۋ مەن مادەنىيەتكە مۇراگەرلىك ەتۋ
 اراسىنداعى قاتنىناستى دۇرس شەشۋىمىز كەرەك . « ناعىز گۈلدەنىپ ،
 دامىعان ۇلت قانا جاريالىلىقتى جولعا قويا الادى » . ۇلت ەداستۇرلى
 مادەنىيەتى اشۋ جانە جاڭالاۋ بارىسىندا عانا ەمىس سۇرەدى ، وركەندەپ
 دامىدى . مادەنىيەتتىك شەكتەۋ ، مادەنىيەتتىك توقىراۋ مادەنىيەتتىك
 قۇلدىراپ توزعىنداۋىنان دەرەك بەرەدى . ۇلتتار مادەنىيەتنىڭ كەشەگى
 دامۋ تاريحى مەنە وسىنى سىپاتتاپ وتىر ، ال ونىڭ بۈگىنى ، ەرتەڭى ،
 ەتىپتى بۇرسىگىنى ەارقانداي ۋاقىتتاغىمەن سالىستىرعاندا ونى ونان
 ارى سىپاتتايدى . مادەنىيەتنى اشۋدىڭ ، جاڭالاۋدىڭ قاجەتلىگىن
 تۇراقتاندىرۋ ەداستۇرلى مادەنىيەتنى جوققا شىعارۋدان ، ەداستۇرلى
 مادەنىيەتنى باسى ارتىق نارسە رەتىندە لاقتىرىپ تاستاۋدان دەرەك
 بەرمەيدى ، قايتا ۇلت مادەنىيەتنى كوركەيتىپ ، گۈلدەندىرىپ ، ۇلت
 مادەنىيەتنىڭ تاڭداۋلى داستۇرىنە مادەنىيەت دامۋىنىڭ نەگىزى رەتىندە
 مۇراگەرلىك ەتىپ ، وعان جاڭا ومىرشەڭدىك كىۋىش ەبىستىدىرىۋدى
 كورسەتەدى . دۇنيەدەگى ەار ەلدىڭ ، ەار ۇلتتىڭ ۇلت جاڭا مادەنىيەتى
 قۇرىلىسىن جۇرگىزۋ امالياتى ۇلت جاڭا مادەنىيەتنىڭ قۇرىلىسى
 استە ۇلت ەداستۇرلى مادەنىيەتنى قۇربان ەتۋدى العى شارت ەتپەيتىنىن ،
 ۇلت ەداستۇرلى مادەنىيەتى مەن وسىزامان مادەنىيەتى سەزىمىنىڭ
 ەبىر - بىرىمەن ۇشتاسىپ ، ەبىر - بىرىمەن توعىسىپ ، ەبىر -
 بىرىمەن تولىسىپ وتىراتىنىن ، ال مۇنىڭ دۇنيەدەگى ەارقايسى
 وسىزاماننانعان ەل بىرگە باسىپ وتكەن جول ەكەنىن سىپاتتەى .
 جۇڭخۇا ۇلتتارى وسى ەبىر جاڭا مادەنىيەت قۇرىلىسى جولسىندا قادام
 تاستايدى .

پروفەسسور سۋ بىحايىدىڭ « قازاق مادەنىيەتنىڭ تاريحى » اتتى وسى
 كىتابى قازاق حالقىنىڭ بىرنەشە مىڭ جىلدىق مادەنىيەت تاريحىنىڭ
 اسەم ايشىقتى سۋرەتىن ، قازاق حالقىنىڭ رۋحانى جاسامپازدىعى مەن
 اقبل - پاراساتىنىڭ جاۋھارىن الدىمىزعا تارتتى . ارىنە ، ەبىر تاريح
 كىتابى ەبىر ۇلتتىڭ بايرىمى شۇعىلالى تاريحى مادەنىيەتىن ەتورت

تۇلىگىن ساي، ايبىل - تۇرمانىن تولۇق ەتىپ كورسەتە المايدى. الايدا،
«قازاق مادەنيەتىنىڭ تاريحى» اتتى بۇل كىتاپ ەلىمىزدەگى قازاق
مادەنيەتىن زەرتتەۋدەگى اق ورىندى تولتىردى. مەنىڭشە، «قازاق
مادەنيەتىنىڭ تاريحى» — مەنە، وسى كىتاپنىڭ باسپادان شىعۋى
قۇن جاعىنان العاندا، بۇل كىتاپنىڭ مازمۇنىمەن عانا شەكتەلىپ
قالمايدى. قازاق مادەنيەتىن ۇيرەنۋ جانە ءتۇسىنۋ، زەرتتەۋ ارقىلى
ۇلتىمىزدىڭ جارييا، عىلمي، شىنايى، ءمىنىسىز، وسىزاماندىغان
مادەنيەت كوزقاراسىن جەتىلدىرۋ — وسى كىتاپتى شىعارۋدىڭ ناعىز
ءمانى بولىپ تابىلادى.

تاريحتى حالىق جاراتقان، ۇلتىمىزدىڭ اعا بۇنىمدارى بىسىزگە
كوزدىڭ جاۋىن الاتىن الۋان ءتۇرلى ۇلت ءداستۇرلى مادەنيەتىمىن
قالدىردى. بۇگىنگى تاڭدا جۇڭخۇا ۇلتتارى سىندى وسى الپ لەك
سوتسياليسىتىك ءار سالالى شارۋاشىلىقتىڭ ورلەۋىندە ەرلىككەپەن
شەپكە اتتاندى، جۇڭخۇا ۇلتتارىنىڭ قۇرامداس بولەگى — قازاق ۇلتى
دا تۇمشالانغان مادەنيەت ءوڭىرى مەن تۇمشالانغان مادەنيەت كوڭىلى
كۈيىنەن انتاپ ءوتىپ، جاڭا ءورىستى، جاڭا مادەنيەت كەڭىستىگىن
ەرلىككەپەن قارسى الۋ كەرەك. ءوز ۇلتىنىڭ ءداستۇرلى مادەنيەتىمەن
مۇراگەرلىك ەتىپ، وتانىمىزداعى تۇسқан ۇلتتار مادەنيەتىمىن،
سونداي — اق وسىزامانعى دۇنيە مادەنيەتىن سارالاپ، قابىلداپ،
ءسىڭىرىپ ۇلت رۋحى مەن ۇلت مادەنيەتىن بارىنشا بايىتىپ جانە
جاساپ، ۇلتتاردىڭ العا باسۋى مەن گۈلدەنۋى، جۇڭخۇا ۇلتتارى
مادەنيەتىنىڭ بايۋى مەن دامۋى جولىندا بەلسەنە ۇلەس قوسۋ ءتيىس.

گىجانەبىلى

۱۹۸۹، ۱۰، ۲۰ - ئايدى - ئاۋرۇس